

УДК 338.24:338.439.5:635.6(477)

Бойко О.О.,
 аспірантка
 ННЦ «Інститут аграрної економіки»¹

ОСНОВНІ ПЕРСПЕКТИВНІ МЕТОДИ ТА НАПРЯМКИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ СОЇ УКРАЇНИ

Постановка проблеми Досвід провідних країн світу з розвинутою ринковою економікою переконливо засвідчує, що одним із найбільш вагомих суспільних важелів ринкової системи є державне регулювання. В Україні при переході до ринку державне регулювання у сфері сільськогосподарського виробництва виявилось набагато слабшим порівняно з потребами, зумовленими економічними процесами і явищами. Держава не забезпечила ефективної підтримки суб'єктів ринку. Не використано накопичений досвід державного регулювання сільського господарства. Саме тому серед усіх галузей національної економіки найбільших збитків від фінансово-економічної кризи завдано аграрному виробництву. Ринок не став саморегульованою системою, що пропагувалося на початку розвитку ринкових перетворень.

Сучасний український ринок сої та продукції її переробки перебуває на стадії становлення, однак, поки він розвивається переважно стихійно, тому зараз потребує чіткої стратегії виробництва цієї культури, відповідних заходів з боку держави для підвищення ефективності його функціонування. Отже, проблема оптимального поєднання ринкового та державного механізмів регулювання розвитку соєвиробництва сьогодні є надзвичайно актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам державного регулювання розвитку соєвиробництва та питанням формування ринку сої присвячені роботи Беляєва О.В.[5], Калінчика М.В.[10], Заболотного О.Г [6], Білоусова О. М.[3,4]. Сучасний стан функціонування галузі та економічний розвиток підприємств-виробників сої в ринкових умовах вивчала

Устік Т.В [8,9]. Разом з тим, малоопрацьованими у науковій літературі залишаються комплексні підходи до вивчення механізму державного регулювання розвитку соєвиробництва в Україні. Саме вони потребують подальших системних досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження, обґрунтування та удосконалення механізму державного регулювання розвитку соєвиробництва в Україні у контексті підвищення ефективності функціонування ринку сої та продуктів її переробки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Держава на сьогодні повинна виконувати як регулюючу, так і підтримуючу функції, застосовуючи при цьому різні методи – адміністративні та економічні.

Основні перспективні методи та напрямки державного регулювання ринку сої України відображено у табл.1.

Таблиця 1

Перспективні напрямки державного регулювання ринку сої в Україні

Методи	Напрямки державного регулювання
1	2
Адміністративні (заходи державного регулювання)	Регулювання питань створення і забезпечення резервного запасу сортового та гібридного насіння сої
	Регулювання питань визначення місця сої в сівозмінах
	Регулювання питань створення та функціонування дорадчої служби для виробників та переробників сої
	Регулювання підготовки кваліфікованих наукових та практичних кадрів галузі
	Регулювання питань створення регіональних соєвих кластерів
	Регулювання питань розробки інновацій у сфері кормовиробництва на основі сої, харчової промисловості з використанням сої
	Регулювання митної політики щодо сої та продуктів її переробки
	Регулювання питань створення оптових ринків сільськогосподарської продукції, діяльності аграрних бірж
	Регулювання питань розвитку сільських територій, агрокредитування, агрострахування і т.п.
	Регулювання питань розвитку харчової промисловості (з використанням сої в якості сировини)

¹ *Науковий керівник: Канінський П.К. – д. е. н., професор

продовження табл. 1

1	2
Економічні (фінансові заходи державної підтримки)	Здійснення фінансової підтримки соєвиробників і соєпереробників через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів
	Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва для переробки сої на корм
	Часткова компенсація розмірів сортових надбавок за придбане насіння сої I категорії репродукції (лише на території, сприятливій для вирощування сої)
	Компенсації за посіяну сою насінням I категорії репродукції (лише на території, сприятливій для вирощування сої)
	Часткова компенсація витрат на пересівання озимини соєю (лише на території, сприятливій для вирощування сої)
	Часткова компенсація витрат на страхування посівів сої (лише на території, сприятливій для вирощування сої)

Особливо позитивний вплив на розвиток соєвиробництва мають фінансові заходи державної підтримки галузі. В Україні такі заходи вже проводилися, зокрема, починаючи з 2004 року, виділялися кошти з Державного бюджету на часткову компенсацію розмірів сортонадбавок на придбане товаровиробниками суперелітне, елітне і насіння першої репродукції; у 2006-2008 роках – на щорічну компенсацію витрат за висіану сою насінням не нижче першої репродукції – 80 грн./га та другої і третьої репродукції – 50 грн. на гектар. Аналогічні виплати заплановані також Галузевою програмою “Соєвиробництво України 2008-2015”.

Державна підтримка соєвиробникам повинна надаватися з урахуванням сучасних принципів аграрного виробництва. Перш за все, повинен враховуватися принцип ефективного територіального розміщення галузі. Тому всі фінансові виплати та компенсації соєвиробникам доцільно здійснювати лише в тих областях, що визначені як “соєвий пояс”, тобто де є сприятливі агрокліматичні умови для вирощування сої з достатнім рівнем урожайності та рентабельності.

Крім того, повинен враховуватися принцип максимізації ефективності виробництва. Тому доцільно стимулювати посіви сої насінням лише кращих районованих сортів – I категорії репродукції, адаптованих до місцевих агрокліматичних умов. У країнах, де виробляється соє, не виникає питання якої репродукції її сіяти – чи то першої, чи то другої – звичайно, тільки першої. У нас щорічно засівають насінням першої репродукції лише 25-29% [7].

Також слід брати до уваги принцип підтримки національного виробника. Тому, доцільно компенсувати витрати на придбання насіння лише вітчизняної селекції, що є досить сучасним і не містить ознак генетичної модифікації. Згідно цього ж принципу для переробників сої доцільно компенсувати лише витрати на придбання вітчизняного обладнання для переробки сої (звичайно, за умови його наявності на ринку).

Особливо актуальним завданням сьогодні є врегулювання проблеми державних компенсацій витрат на пересівання озимини. Оскільки аграрії часто пересівають озимі культури високорентабельним соняшником, що збіднює ґрунти і не сприяє майбутнім урожаю зернових, то державна підтримка повинна передбачати компенсації на пересівання озимини лише конкретними культурами, зокрема соєю.

Значну роль у розвитку ринку сої можуть відігравати також і адміністративні методи державного регулювання. Зокрема, важливим на сьогодні є регулювання питань визначення місця сої в сівозмінах. З цієї метою на нормативному рівні слід передбачити необхідність збільшення частки сої у структурі посівних площ на території областей, сприятливих для її вирощування, шляхом введення її в короткоротаційні сівозміни з зерновими культурами та кукурудзою.

Вирішення цього завдання ставить необхідність внесення змін у такі нормативні акти:

1. Методичні рекомендації щодо оптимального співвідношення сільськогосподарських культур у сівозмінах різних ґрунтово-кліматичних зон України, що затверджені наказом Мінагрополітики України та УАН від 18 липня 2008 року №440/71.

2. Нормативи оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах, що визначені постановою КМУ від 11 лютого 2010 р. № 164.

На сьогодні, у цих документах взагалі не згадується про соє. Оптимальними культурами для сівозмін з зерновими у Методичних рекомендаціях визначені трави, багаторічні бобові, однорічні, вика, горох та люпин. Тому слід внести зміни у цей нормативний документ і вказати соє у якості кращого попередника для зернових культур та кукурудзи. У Нормативах оптимального співвідношення культур у сівозмінах соє також не згадується, у структурі посівних площ виділяється спільна рекомендована частка для зернових та зернобобових культур. Але для стимулювання розвитку ринку сої необхідно чітко визначити частку сої у структурі посівних площ на рівні 10% по Україні (до 25% у Лісостеповому та Північностеповому сільськогосподарських регіонах).

Важливими адміністративними заходами державного регулювання аграрного ринку на сьогодні є також митна політика держави. Зокрема, для стимулювання переробників сої було б перспективним введення мита на соєві боби. Цей захід є цілком економічно обґрунтованим, оскільки він призвів би до скорочення експорту соєвих бобів за рахунок їх переробки на території України і з подальшим зростанням експорту соєвої олії та шроту. Про порівняльну ефективність експорту продуктів переробки сої свідчать розрахунки, здійснені у табл.2.

Таблиця 2

Порівняльна ефективність експорту соєвих бобів та продуктів переробки сої

Продукція	Рік			
	2008	2009	2010	2011
Ціна експорту, дол. США/т:				
- соєві боби	362	308	381	428
- соєва олія	1255	716	855	1165
- соєвий шрот	618	429	375	539
Вартість експорту олії в перерахунку на соєві боби (вихід олії 17,8%*), дол. США	223,4 (1255 * 0,178)	127,4 (716*0,178)	152,2 (855*0,178)	207,4 (1165*0,178)
Вартість експорту шроту в перерахунку на соєві боби (вихід шроту 79,2%*), дол. США	489,5 (618*0,792)	339,8 (429*0,792)	297 (375*0,792)	426,9 (539*0,792)
Вартість експорту олії та шроту (в перерахунку на 1 т соєвих бобів), дол. США	712,9 (223,4+489,5)	467,2 (127,4+339,8)	449,2 (152,2+297)	634,3 (207,4+426,9)
Абсолютний економічний ефект, дол. США	350,9 (712,9 – 362)	159,2 (467,2 – 308)	68,2 (449,2 – 381)	206,3 (634,3 – 428)
Відносний економічний ефект, %	96,9 (350,9 / 362 * 100%)	51,7 (159,2 / 308 * 100%)	17,9 (68,2 / 381 * 100%)	48,2 (206,3 / 428 * 100%)

*Примітка: При переробці з 1 т сої одержують 792 кг соєвого шроту, 178 кг соєвої олії [1]

Наведені розрахунки показують, що експорт продуктів переробки сої (олії та шроту) економічно доцільніший, ніж експорт соєвих бобів. Відносний економічний ефект протягом останніх років коливається в межах від 17,9% (у 2010 році) до 96,9% (у 2008 році).

Отже, запровадження експортного мита на соєві боби за одночасного збереження безмитного режиму експорту соєвої олії та шроту призвело б до зростання переробки сої в Україні. Вигода держави була б різноспрямованою: по-перше, від збільшення вартості експорту; по-друге, від надходження експортного мита.

Але вдаватися до такого заходу державного регулювання ринку сої в Україні поки що ще рано. Його впровадження на сучасному етапі призведе до різкого зменшення обсягів посівів сої. Доцільним є введення експортного мита на соєві боби може стати при досягненні ряду факторів, основними серед яких є: більш повне включення сої у сівозміни та закріплення її місця у структурі посівів на рівні не менше 10%; створення достатньої потужності переробних підприємств; налагодження системи зберігання сої та її доставки від сільгоспвиробників до переробників сої.

Також важливим напрямком розвитку ринку сої в Україні є створення дієвої системи контролю за якістю насіння сої, урожаю сої, продуктів її переробки.

Особливо важливим є контроль якості насіння сої сільгоспвиробниками та державними лабораторними установами. За відсутності обладнання для доробки насіння атестацію насінневих господарств пропонується взагалі не проводити. Крім того, науковці вважають, що необхідно постійно проводити післяреєстраційну апробацію [7].

Значну увагу питанням якості сої мають надавати також переробники сої. Згідно ДСТУ 4964:2008 насіння сої, призначене для використання на продовольчі, кормові та технічні потреби, повинне містити 35 % протеїну (в перерахунку на суху речовину) та 12% жирів.

Зрозуміло, що при виготовленні шротів, відбувається перерозподіл поживних речовин, тому перед тим як приймати рішення про виробництво шроту або макухи, необхідно знати хімічний склад сої, яка планується бути використана для переробки. ДСТУ 4230:2003 діючий на території України поширюється на шрот кормовий, який одержується за схемою форпресування-екстрагування чи прямого екстрагування з попередньо обробленого насіння сої з застосуванням волого-теплової обробки – тостування, збагачення чи без збагачення ліпідами. Даний нормативний документ поширюється також на шрот призначений для кормових цілей і безпосереднього введення у раціони тварин та комбікормову продукцію. Він регламентує, що масова частка протеїну для шроту

тостованого повинна бути на рівні 45,0%, а для тостованого, збагаченого ліпідами – 42,0%. Тому важливо перед тим як переробляти насіння сої описаними способами вивчити її хімічний склад, щоб впевнитись, переробка цього насіння сої дасть можливість отримати кормову сировину з заданими показниками якості [11].

Ці завдання повинні вирішувати не лише виробники сої та її переробники. Контроль якості сої повинен здійснюватися також спеціалізованими лабораторіями у складі дорадчих служб аграрних навчальних закладів та науково-дослідних установ.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, розглянуті заходи мають стати основними стратегічними напрямками розвитку вітчизняного ринку сої в найближчій перспективі. Їх реалізація створить передумови інтенсивного розвитку всього агропромислового комплексу України, забезпечить інтеграцію між рослинництвом і тваринництвом, сільгоспвиробниками і переробними підприємствами, сприятиме розвитку сільських територій.

Література

1. Бабич А. О., Бабич-Побережна А. А. Світові та вітчизняні тенденції розміщення виробництва і використання сої для розв'язання проблеми білка // Корми і кормовиробництво. - 2012. - № 71. – С.14.
2. Бабич А. Соєвий пояс і розміщення виробництва сортів сої в Україні / А. Бабич, А. Бабич-Побережна // Пропозиція. – 2010. – № 4. – С. 52–56.
3. Білоусов О.М. Інноваційні підходи формування державної політики ринку сої та соєвих продуктів / О.М. Білоусов // Роль інноваційних технологій в економіці, науці, освіті: Міжнар.наук.-практ.конф. Херсон, 28січня 2009р. – Херсон: МУБіП, 2009. – С. 3–17.
4. Білоусов О.М. Роль держави у формуванні ринку сої та продукції її переробки / О.М. Білоусов // Матеріали Четвертих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників Південного регіону «Інституціональні засади трансформацій в аграрній сфері», (м. Миколаїв, 20 квітня 2011р.) / МДАУ. – С. 45-50.
5. Беляєв О. В. Ринок сої та продукції її переробки в Україні / О. В. Беляєв // Зб. наук. праць Луганського держ. аграр. ун-ту/ За ред. В.Г. Ткаченко. – Луганск: Вид-во «Елтон», 2002. – №14(26). – 446 с.
6. Заболотний О. Г. Проблеми підвищення ефективності виробництва сої і технології її переробки : монографія / О. Г. Заболотний. – Вінниця : Книга-Вега, 2006. – 168 с.
7. Тимченко В.Н., Пилипченко А.В. Стан і перспективи розвитку виробництва сої в Україні / В.Н. Тимченко, А.В. Пилипченко // Корми і кормовиробництво. – 2012. – № 71. – С. 32.
8. Устік Т.В. Економічна оцінка сучасного стану ринку сої / Т. В. Устік // Розвиток наукових досліджень 2008: матеріали четвертої міжнародної науково–практичної конференції. – Полтава: Вид-во “ІнтерГрафіка”, 2008. – т.15. – С. 104–107
9. Устік Т.В. Шляхи вдосконалення економічного розвитку підприємств–виробників сої в умовах ринку [наукове видання] / Т.В. Устік. – Суми: ВВП «Мрія», 2009 – 48 с.
10. Формування ринку сої та продуктів в Україні/ М.В. Калінчик, М.М.Ільчук, О.В. Беляєв та ін. – К. : Нічлава, 2007. – 198 с.
11. Чорнолата Л.П. Необхідність контролю показників якості насіння сої і продуктів її переробки / Л.П. Чорнолата // Корми і кормовиробництво. – 2012. – № 71. – С. 32.